

**ЕМОТИВНИЙ ДІАПАЗОН НОМІНАЦІЙ ЛИЦЕВИХ ЕКСПРЕСІЙ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ)**

В англомовному художньому дискурсі мовні позначення невербального компонента “вираз обличчя” є емотивними знаками, в яких кодифіковано міститься інформація про емоційний стан комунікантів, а також детермінантами вираження когнітивних механізмів емоційного інтелекту.

Ключові слова: *невербальний компонент комунікації “вираз обличчя”, емотивний знак, емоційний інтелект.*

This article presents a study of the emotive aspect of designations of the nonverbal component “facial expression” in Modern English discourse. On the basis of the data obtained, it has been established that nominations of facial expressions function as emotive signs and can determine the level of emotional intelligence.

Key words: *nonverbal component ‘facial expression’, emotive sign, emotional intelligence.*

Усебічне вивчення специфіки обміну інформацією передбачає, з-поміж іншого, звернення до потенціалу невербальної поведінки людини, безпосередня роль якої у створенні емоційного клімату, збільшенні експресивності мовлення і забезпеченні зворотного комунікативного зв'язку вже не викликає сумнівів [3; 5; 8]. Необхідність вивчення різноманітних аспектів лінгвального втілення невербальної поведінки в цілому і зокрема окремих невербальних компонентів пов'язана з їхнім інформативним потенціалом [4; 7]. Емотивний аспект вербалізацій невербального компонента “вираз обличчя” все ще залишається недостатньо висвітленим, набуваючи особливої актуальності в ракурсі номінативно-прагматичного підходу до вивчення дискурсу. Відтак об'єктом дослідження в статті є англомовний художній дискурс, який містить лінгвальні позначення невербального компонента “вираз обличчя”, а його предметом – номінації лицевих експресій як засоби емотивного коду дискурсу.

Необхідність розгляду номінацій виразів обличчя в термінах емотиології пояснюється тим, що лицеві експресії нерозривно пов'язані з емоціями та мовою. Мова як засіб усвідомлення емоцій стає інструментом дослідження емоційної картини світу.

У лінгвістиці емоцій емотивний код розуміють як “семіотичну систему кореляцій між психічними станами (емоціями) комунікантів та їх концептуалізацією” [9, с. 7]. Наявність емотивного коду в усіх живих мовах підтверджує емоціональна сутність людини, а думка про синкретизм її емоційної та ментальної сфер [там само, с. 10] уже стала наріжним каменем сучасних досліджень його реалізації. Емотивний код як лінгвістична універсалія формується в кожній мові власним набором засобів, до яких, без сумніву, можна зарахувати і лексичні засоби репрезентації невербальних виявів емоцій, зокрема лицевих експресій. Вивчення різноманітних механізмів відбиття словом емоційно-почуттєвого (у тому числі невербального) досвіду людини сприяє адекватному розумінню того, як емоції концептуалізуються в мові [10, с. 20].

Лексичний опис невербальних виявів (експресій обличчя, очей, губ, характеристик звучання голосу) наочно передає атмосферу емоційних переживань і широкий спектр емоцій, невиражених вербально, викликаючи тим самим у реципієнта тексту адекватну авторському задуму емоційну реакцію. До найбільш інформативних з погляду вираження емоцій належать випадки лексичного опису численних лицевих виразів, мімічних жестів

та психофізіологічних виявів. На наш погляд, емоційна позначеність невербального компонента комунікації “вираз обличчя”, специфіка його природи, а також визнаний дослідниками в галузі емотіології факт щодо первинності невербальної семіотичної системи емоцій (порівняно з вербальною) не дозволяє розглядати мовне позначення аналізованого невербального компонента як таке, що має лише опосередковане відношення до репрезентації емоцій у мові.

В емотіології вже здійснено спроби визначити місце номінацій окремих невербальних компонентів у системі засобів формування емотивного коду мови. Так, дослідниця О. А. Янова розглядає лексичні репрезентації усмішки як специфічні емотивні знаки, поява яких у художньому дискурсі “завжди виступає вказівкою на емоційну маркованість комунікативної ситуації” [10, с. 21]. Визначаючи місце номінацій лицевих експресій у системі засобів, які формують емотивний код мови, необхідно враховувати, що, на відміну від номінацій усмішки, поява в художньому тексті мовних засобів репрезентації мімічних виявів не завжди вказує на емоційно позначену комунікативну ситуацію. Наприклад, почервоніння обличчя може слугувати сигналом базової емоції гніву чи емоційного комплексу “сором, збентеження, провина”, або передавати фізіологічну реакцію організму людини на певні умови навколишнього середовища, вказувати на стан здоров’я комуніканта. Відповідно мовні засоби позначення таких невербальних виявів не завжди слугуватимуть індикаторами міжособистісних стосунків. У нашому дослідженні ми розглядаємо номінації емоційних лицевих експресій як **емотивні знаки**, тобто такі лексичні одиниці, які слугують для мовного втілення невербального знака емоцій “вираз обличчя” і в яких кодифіковано міститься інформація про певний емоційний стан суб’єкта комунікації. З цього погляду аналізовані номінації є своєрідними сигналами емотивного типу художнього тексту, що зумовлюють разом з іншими лінгвістичними компонентами тексту його емотивну функцію.

У сучасній науці пояснення здатності до “читання” людських облич стало можливим завдяки відкритому на початку 90-х років ХХ століття італійськими вченими під керівництвом Дж. Ріццолатті, особливому різновиду нейронів, які відповідають за процес неусвідомленої імітації. Зважаючи на специфіку їхньої дії, вони отримали назву “дзеркальні” (mirror neurons) [14]. Здатність ідентифікувати себе з комунікативними партнерами, моделювати їхні когнітивні процеси, розуміти наміри та емоції через спостереження в першу чергу за мімічними рухами, які пов’язують з імітаційним механізмом, закладеним у системі дзеркальних нейронів мозку людини, необхідні для її успішної соціалізації та соціальної адаптації [13]. У свою чергу, ці вміння можуть виступати детермінантами вираженості рівня **емоційного інтелекту** особистості, тобто відкритості людини власним емоційним переживанням, здатності ефективно справлятися з вимогами й тиском оточення, пов’язуючи його можливості з гармонійною взаємодією серця й розуму, афекту й інтелекту [2].

Проблема емоційної культури людини залишалася актуальною протягом усієї історії суспільства. Приклади емоційної мудрості людства знаходять ще в Біблії: “Нерозумного гнів пізнається відразу, розумний же мовчки ховає Зневагу” (Приповісті 12: 16). Проте, ці питання й досі не отримали належної уваги, хоча в сучасному суспільстві, де штучно насаджують культ раціонального ставлення до життя, проблеми емоційних і психосоматичних розладів, усвідомлення власної індивідуальності, питання компетентності в розумінні й вираженні емоцій та розвитку так званої емоційної мудрості постають достатньо гостро.

Термін **емоційний інтелект** уперше з’явився в психологічному тезаурусі в 1985 році в назві докторської дисертації У. Пейна. Пізніше концепцію емоційного інтелекту було представлено у роботах американських психологів Д. Големана, Дж. Майєра, П. Саловейя, які тлумачили його як здатність людини усвідомлювати та генерувати власні почуття та почуття інших людей, адекватно розпізнавати їх з метою спрямування мислення та діяльності, а також сприяння власному емоціональному та інтелектуальному

росту [12, с. 435]; як фактор індивідуальності, що впливає на міжособистісну взаємодію [6, с. 10]; як базу емоційної компетенції [9, с. 8]. Цю концепцію тривалий час критикували через суперечливість самого поняття і неможливість здійснення інтелектуальних операцій з емоціями.

У сучасній науці емоційний інтелект розуміють як чотирикомпонентний ментальний конструкт, що складається з таких когнітивних механізмів: усвідомлена регуляція емоцій; осмислення емоцій; асиміляція емоцій у мисленні; вираз і розпізнавання емоцій [1, с. 82].

Емоційний інтелект базується на емоційних поняттях і визначає людську думку, яка фіксує властивості ментальних, емоційно забарвлених явищ з огляду на те, як вони кваліфікуються і відрізняються від раціонально оцінених людиною [2, с. 43]. На наш погляд, як жодний інший засіб невербального каналу зв'язку, лицева експресія може виступати одним з детермінантів вираженості компонентів емоційного інтелекту комуніканта, оскільки безпосередньо пов'язана з ними всіма. Наведемо приклад одного з фрагментів дискурсу:

'So where are you getting married?' *Alicia's old supercilious expression is returning and I can see her preparing to pounce.*

Ok, this is the moment. This is the time to make the big announcement. To tell Robyn I've changed my mind. I'm going to get married in Oxshott.

'Actually ...' I'm really on the brink of it – when I make the fatal mistake of glancing up. Alicia's looking as patronizing and smug as she ever did towards me. Years of feeling stupid and small well up in me like a volcano – and I just can't help it, I hear my voice saying, 'Actually, we're getting married at the Plaza.'

Alicia's face snaps in shock, like an elastic band.

'The Plaza? Really?'

'Is that where you're getting married?'

'No,' says Alicia, her chin rather tight. 'They couldn't fit us in at such short notice. When did you book?'

'Oh... a week or two ago,' I say, and give a vague shrug.

Yes! Yes! Her expression! [11, с. 174].

У представленому фрагменті героїня Ребека постає емоційно компетентною людиною і вміло використовує наведені ментальні здібності для досягнення власної прагматичної мети, чого не можна сказати про Алісію, яка, судячи з вербалізацій її невербальної поведінки, зазнає комунікативного фіаско. Впізнавши вже відомий презирливий вираз на обличчі своєї партнерки (*Alicia's old supercilious expression*) та прогнозуючи за ним її наступні кроки (*I can see her preparing to pounce*), Ребека демонструє здатність розуміти як власне лицеві експресії, так і передбачати їхні наслідки, що виступає необхідною основою асиміляції емоцій у мисленні для вирішення певних завдань. Саме манірність та зверхність у вигляді співрозмовниці (*Alicia's looking as patronizing and smug as she ever did towards me*) переконують героїню не зізнаватися в зміні весільних планів, а навпаки – взяти реванш за роки принижень. Таким чином, успішне керування емоціями адресата яскраво засвідчується змінами в міміці головної героїні (*Alicia's face snaps in shock, like an elastic band; her chin rather tight; Her expression*), яка в поданому контексті хоча й не виражає свого емпатійного ставлення до співрозмовниці у зв'язку з несприятливими обставинами, проте виходить переможницею в цьому конфлікті, демонструючи високий рівень свого емоційного інтелекту.

Закономірним наслідком концепції емоційного інтелекту стає твердження про зв'язок між рівнем його вираження та свободою комунікативної поведінки. Досконале володіння окресленими ментальними здібностями веде до свободи комуніканта, до різноманітності виявів особистості, розвитку психологічної культури. І, навпаки, їхня обмеженість, що виявляється в неможливості адекватно виявити себе в певній ситуації

спілкування, веде до блокування комунікативної самореалізації з відповідними негативними наслідками. Наприклад:

Her face flickers again, and I can tell she's suppressing some kind of feeling. But what? Is it fury with me for being so ungrateful? Is it distress that Luke's not going to live in her building after all? Part of me is desperately curious, wants to pick away at her façade, nose in and find out all about her. And another, more sensible part of me says, just leave it, Becky. Just leave it [там само, с. 346].

Представлений фрагмент засвідчує неможливість декодувати вираз обличчя співрозмовниці і є однією з ілюстрацій на підтвердження невисокого рівня її емоційного інтелекту та комунікативної компетенції. Надмірна стриманість експресії героїні призводить до того, що її сприймають як холодну, байдужу людину. Це заважає їй використовувати емоції для підвищення ефективності когнітивної діяльності, визначає її комунікативний ідіостиль як некооперативний. У цьому контексті не можна не погодитися з Ф. Шиллером у тому, що “зі слів людини можна лише зробити висновок, якою вона хоче здатися, а якою вона є насправді необхідно вгадувати за її мімікою”.

Таким чином, у термінах лінгвістики емоцій номінації виразу обличчя визначаємо як невербальні емотивні знаки мовного втілення невербального знака емоцій “вираз обличчя”, які містять кодифіковану інформацію про емоційний стан суб'єкта комунікації, посилюють і стимулюють емоціогенність художнього тексту, виступаючи одним з показників його емотивної маркованості. Більш того, позначення лицевої експресії може виступати одним з детермінантів вираження когнітивних механізмів емоційного інтелекту комуніканта, представленими усвідомленою регуляцією емоцій, осмисленням емоцій, асиміляцією емоцій у мисленні, розпізнаванням емоцій, оскільки безпосередньо воно пов'язане з ними всіма. Перспективним об'єктом подальших наукових досліджень вважаємо визначення когнітивних основ номінацій невербального компонента комунікації “вираз обличчя”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект: исследование феномена / И. Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2006. – № 3. – С. 78–86.
2. Вайсбах Хр. Эмоциональный интеллект / Хр. Вайсбах, У. Дакс. – М.: Лик Пресс, 1998. – 160 с.
3. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации / И. Н. Горелов. – [3-е изд.] – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 103 с.
4. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.
5. Нэпп М. Невербальное общение. Полное руководство / М. Нэпп, Д. Холл. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 512 с.: ил.
6. Петровская А. С. Эмоциональный интеллект как детерминанта результативных параметров и процессуальных характеристик управленческой деятельности: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.03 “Психология труда. Инженерная психология, эргономика” / А. С. Петровская. – Ярославль, 2007. – 27 с.
7. Срякова І. І. Магія невербальної комунікації: [посібник] / І. І. Срякова. – К.: Вид. Центр КНЛУ, 2004. – 95 с.
8. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі / Л. В. Солощук. – Харків: Константа, 2006. – 300с.
9. Шаховский В. И. Реализация эмотивного кода в языковой игре / В. И. Шаховский // Эмотивный код языка и его реализация: кол. монография / [науч. ред. В. И. Шаховский]. – Волгоград: Перемена, 2003. – С. 7–18.
10. Янова О. А. Возможности эмотивного кода для обозначения невербального знака эмоции / О. А. Янова // Эмотивный код языка и его реализация: кол. монография / [науч. ред. В. И. Шаховский]. – Волгоград: Перемена, 2003. – С. 18–25.
11. Kinsella S. Shopaholic Ties the Knot / S. Kinsella. – L.: Black Swan, 2002. – 396p.

12. Mayer J. D. The Intelligence of Emotional Intelligence / J. D. Mayer, P. Salovey // *Intelligence*. – 1993. – Vol. 17, № 4. – P. 433–442.
13. Rajmohan V. Mirror neuron system [Электронный ресурс] / V. Rajmohan, E. E. Mohandas // *Indian J Psychiatry*. – 2007. – № 49. – P. 66–69. – Режим доступа до журн.: <http://www.medknow.com>.
14. Rizzolatti G. The mirror-neuron system [Электронный ресурс] / G. Rizzolatti, L. Craighero // *Annual Review of Neuroscience*. – 2004. – № 27. – P. 169–92. – Режим доступа до журн.: <http://www.web.mit.edu/hst.722/www/Topics/Language/RizzolattiReview2004.pdf>